

NORDISKA MUSEET

MAT

FATABUREN 1989

Mat

NORDISKA MUSEETS
OCH SKANSENS ÅRSBOK
FATABUREN 1989

FATABUREN 1989

ISBN 91-7108-296-4

ISSN 0348-971-X

© Nordiska museet och respektive författare.

Redaktör Teje Colling.

Teknisk redaktör Berit Nordin.

Omslagsbild: Kokta sikhuvuden, en läckerhet som åts tillsammans med palt gjord på fiskens innanmäte och rågmjöl. Hanna Österman fotograferade fatet på sin mormors bord 1983.

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om ej annat anges.

Summaries translated into English by Skans Victoria Airey.

Omslag Johan Ogden.

Bohusläningens Boktryckeri AB, Uddevalla 1989.

Nordiska museet och Julita i förändring

Sten Rentzhog, fil.dr och Nordiska museets styresman.

Året som gått har varit ett händelserikt år i Nordiska museets historia. Vårt gamla ärevördiga museum har ruskat på sig, och går en ny framtid till mötes, med kanske raskare steg än tidigare.

Början till förändringen har varit den snabba utvecklingen av Julita gård mot ett levande lantbruksmuseum och ett allt populärare utflykts- och semester mål, med bred uppbackning av organisationer inom lantbrukssektorn. Julita, som förut varit en av Nordiska museets gårdar och drivits som en sidoverksamhet till museet, har plötsligt i sig blivit en av Sveriges intressantaste museianläggningar.

Allteftersom Julitaverksamheten har vuxit blev det allt tydligare att utvecklingen inte skulle kunna fortsätta utan åtgärder. Julita hade nått en punkt då verksamheten måste få en egen ledning och en självständig ekonomi.

Sune Zachrisson – direktör för Julita

Under 1986 stiftades Julitaförbundet som en basorganisation för den publika verksamheten för

de till Julita knutna organisationernas gemensamma verksamhet. Självskriven direktör för Julitaförbundet blev Nordiska museets styresman Sune Zachrisson, som har stått som initiativtagare till utvecklingen på Julita och själv skapat en stor del av verksamheten.

Därmed kom automatiskt rätt svar på Julitas chefsfråga. Sune Zachrisson borde på heltid få möjlighet att ägna sig åt Julitas utveckling. Genom insatser av Nordiska museets nämnd och dess ordförande Thorbjörn Fälldin fick museet tillstånd att från den 1 juli 1988 utse Sune Zachrisson till heltidsarbetande direktör för Julita, med ansvar för både museets egen och Julitaförbundets verksamhet. Härigenom har Julita blivit en egen förvaltning, sidoordnad museet i övrigt, och direkt underställd Nordiska museets nämnd.

Redan sommaren 1989 kunde vi skönja resultaten av Julitas förstärkta ledning och ökade självständighet. Besöks siffrorna under Julitasommaren har ökat med mer än 60 %, till 50.000 personer. En bekräftelse på Julitas nya roll som lantbruksmuseum har kom-

mit genom regeringsbeslutet om uppförande av en utställningslokal för det genetiska kulturarvets historia. Beslutet är en följd av Sune Zachrissons ansträngningar att engagera sig och Julita i bevarande av äldre svenska kulturväxter, ett arbete som hittills blivit mest känt genom de insatser som gjorts för inventering och bevarande av våra gamla äpplesorter. Ambitionerna omfattar också insatser på husdjurssidan. En konferens om möjligheterna att bevara de utrotningshotade svenska lantraserna hölls under våren 1989 på Julita.

Genom uppdelningen av Nordiska museets verksamhet och sin utnämning till chef för Julita avgick Sune Zachrisson vid halvårsskiftet 1988 från posten som museets styresman, som han innehaft sedan 1975. I samband med skiftet på styresmannatjänsten hyllades Sune Zachrisson för sina insatser för Nordiska museet under denna period, då han under stora svårigheter lyckats hålla ihop institutionen och föra dess verksamhet framåt.

En del av hans viktigaste insatser har varit initiativ till att öppna Nordiska museet för samverkan med krafter i samhället utanför museet, andra museer, organisationer och företag. Ett resultat av denna strävan är verksamheten på Julita. Ett annat är den stora utställningen Modell Sverige, som öppnades 1985. En stor och svår tvistefråga som han lyckats föra till slut är den gamla diskussionen om återförande av Nordiska mu-

seets norska samlingar till Norge. Efter långa förhandlingar gick det att nå en överenskommelse som gör att större delen av dessa samlingar nu som deposition från Nordiska museet kan överföras till systerinstitutionen Norsk Folkemuseum.

Mycket genom Sune Zachrissons personliga engagemang har Nordiska museet genom SAM-DOK lyckats samla landets kulturhistoriska museer kring en organiserad samverkan för insamling och dokumentation av vår samtid. Företaget har haft en genomgripande betydelse för de svenska museerna, och har nått stor internationell uppmärksamhet, med flera försök till efterföljd i andra länder.

En motsvarande insats har gjorts på datasidan, där Nordiska museet också har framstått som pionjär. Den databas på över 800.000 föremål i över 20 svenska museer, som Nordiska museet upprättat, lär i omfattning endast överträffas på något enstaka håll i världen. Under de senaste åren har pågått ett arbete för att fortsätta föremålsdokumentationen med ett motsvarande datasystem för arkivet och museets stora fotosamlingar.

Sten Rentzhog – ny styresman

Den andra utgångspunkten för det senaste årets förnyelsearbete har varit 1987 års riksdagsbeslut om att Nordiska museet ska vara ansvarsmuseum för det kulturhistoriska området, ansvarigt för samverkan och stöd till alla lan-

Sten Rentzhog, Nordiska museets styresman sedan 3 oktober 1988, har gjort sig känd som företrädare av en aktiv och samhällsinriktad museisyn. Sedan sitt tillträde har han arbetat fram en ny funktionsinriktad organisation vid museet, vilken under perioden 1 juli 1989 till den sista december 1990 pågår som en försöksverksamhet. Foto Mats Landin.

dets museer inom detta område. En omprövning av museets organisation och verksamhetsinriktning har varit nödvändig.

Det kan därför vara naturligt att man som ny styresman ville engagera mig, t.v. tjänstledig från tjänsten som landsantikvarie vid Jämtlands läns museum. Jag har under de senaste årtiondena varit en av dem som har verkat för de moderna länmuseernas utbyggnad, och en av förespråkarna för ökad samverkan mellan landets museer.

Ny organisation

Vid mitt tillträde i oktober 1988 inleddes ett omfattande förnyel-

searbete. Detta har gällt målsättning och verksamhetsinriktning, ekonomi och organisation. Särskilt glädjande har varit den stora entusiasm och enighet som visats när museets framtid på detta sätt fått en ny utstakning.

Den tidigare, från 1960-talet härrörande och senare påbyggda organisationen med nio enheter och med oklara, varandra överlappande ansvarsområden mellan enheterna, har ibland tenderat att hämma kreativitet och utveckling, och hindra samsyn på verksamheten. Avdelningsövergripande planerings- och samordningsgrupper har varit nödvändiga för att överbygga bristerna i organi-

Utsedda att leda verksamheten vid museets fyra nya avdelningar är: från vänster Berit Rönnstedt, chef för utställningsavdelningen, Ebbe Schön, chef för minnesavdelningen, Ingrid Bergman, chef för föremålsavdelningen, Barbro Bursell, chef för dokumentationsavdelningen.
Foto Peter Segermark.

sationen, och i sin tur blivit en ytterligare påbyggnad till en redan tidigare överbelastad organisation.

Den nya organisationen, som t.v. gäller på försök från 1 juli 1989 till utgången av 1990, har därför betydligt färre avdelningar, och är till skillnad från den förra renodlat funktionsinriktad, efter museets grunduppgifter; samla, vårda och visa. Härigenom

underlättas samverkan med övriga museer, eftersom dessa i regel har en liknande organisation.

Museet har därmed fått följande fyra avdelningar:

- Dokumentationsavdelningen (D)
- Föremålsavdelningen (F)
- Utställningsavdelningen (U) samt
- Minnesavdelningen (M)

Minnesavdelningen är ansvarig för museets faktabank och traditionsinsamling, med arkiv, bildarkiv och bibliotek, folkminnessamling och frågelistverksamhet.

Chef för Minnesavdelningen är Ebbe Schön. Den nya avdelningen har huvudansvaret för museets uppgift att samla "Svenska folkets minnen", de vanliga enkla människornas hågkomster, dvs. det som kommer att vara bortglömt i framtiden om man bara har de offentliga arkivens vittnesbörd och statistiskt underlag att lita till. För att stärka insatserna att bevara hågkomsten av hur enskilda människor upplevat 1900-talets dramatiska samhällsutveckling kommer Nordiska museet att försöka öka samverkan med föreningar, institutioner och enskilda, som vill medverka i insamlingsarbetet.

Dokumentationsavdelningen har ansvaret för den undersöknings- och insamlingsverksamhet som museet självt bedriver, genom insatser av egen personal. I avdelningen ingår också SAMDOK-sekretariatet och ansvaret för den samverkan med landets övriga museer, som SAMDOK innebär. Dokumentationsavdelningens chef är Barbro Bursell.

Föremålsavdelningen ska svara för uppordning, vård, konservering, förvaring och bearbetning av museets föremålssamlingar, samt för museets stora magasin på Julita. Genom tillkomsten av en enda, enhetlig föremålsavdelning finns hela ansvaret för museets föremålssamlingar för första gången samlat på en hand. Chef för av-

delningen är Ingrid Bergman.

Utställningsavdelningen svarar för museets utåtriktade verksamhet med utställningar, vandringsutställningar, undervisning, programverksamhet och öppethållande. Inom avdelningen finns en särskild sektion för utveckling av barn- och ungdomsverksamhet. Berit Rönnestedt är förordnad som chef för Utställningsavdelningen, och Annika Tyrfelt som chef för barn- och ungdomssektionen (BUS).

Till de olika avdelningarna kommer centrala funktioner för ekonomi, personal, bokförlag, data och information, alla underställda styresmännen. Museiledningen har förstärkts genom inrättande av en tjänst som biträdande styresman. Denne svarar bland annat för arbetsledningen inom styresmannens stab och för centrala samordningsfunktioner. Till biträdande styresman har utsetts Bengt Nyström.

Den nyinrättade tjänsten som biträdande styresman innehas av Bengt Nyström.

Nordiska museets nyskapade vetenskapliga ledningsgrupp består av: från vänster Mátyás Szabó, Elisabet Hidemark och Jonas Berg. Foto Peter Segermark.

Slutligen ingår i organisationen en *Vetenskaplig ledningsgrupp*, som över avdelningsgränserna ska svara för att Nordiska museets specialistkompetens hålls levande och utvecklas. Gruppen ska också handleda och stimulera yngre kolleger i deras forskning, och biträda museiledningen och avdelningarna i vetenskapliga frågor. Nordiska museets nyskapande vetenskapliga ledningsgrupp, som så vitt känt saknar tidigare motsvarighet vid landets museer, består av Elisabet Hidemark, Mátyás Szabó och Jonas Berg.

Omorganisationen har setts som ett tillfälle att ge så många som möjligt av museets medarbetare stimulansen av en förändrad

yrkesroll, att få pröva sitt kunnande på nya uppgifter och med nya arbetskamrater. På så sätt står Nordiska museet nu i många avseenden inför en ny start, redo att ta itu med de nya uppgifter som ingår i målen för omorganisationen.

Ny målsättning

Avsikten med omorganisationen är att få till stånd en förnyelse, inte bara av Nordiska museet, utan en förnyelse som på sikt också ska kunna komma övriga svenska museer till del. Nordiska museet vill återta sin ledande roll, åter försöka vara det museum som går före och banar väg.

En början finns i beslutet om Nordiska museet som ansvarsmu-

seum. En utmaning finns i den pågående samhällsutvecklingen, som kommer att ställa nya krav på museerna och som kräver att de måste förändra sig.

Nordiska museet måste planera med ett dubbelt perspektiv. Nordiska museet ska vara ansvarsmuseum, det museum som ska underlätta och möjliggöra en effektivare och mer omfattande verksamhet vid alla landets kulturhistoriska museer. Samtidigt ska Nordiska museet vara det ledande av dessa museer, med en dynamisk verksamhet i museets egna lokaler.

Lyckligtvis råder ingen motsättning mellan dessa mål. Om Nordiska museet är framgångsrikt i sin verksamhet i museets egna lokaler gynnar det också de övriga museerna, eftersom de kulturhistoriska museerna som grupp därmed får bättre anseende, mer publicitet och större betydelse i samhället. Omvänt så banar framgång för museerna som grupp väg för ett ökat intresse också för Nordiska museets egen verksamhet. Men det är viktigt hur detta planeras. Nordiska museet får inte se ansvarsmuseirollen som något marginellt, något som ska vara ett tillägg till museets övriga verksamhet. Ansvarsmuseiuppgiften måste tvärtom vara det grundläggande, och genomsyra alla delar av museets planering.

Vi måste först fråga oss hur verksamheten bäst gagnar museernas gemensamma behov, därnäst överväga museets egen roll. Och än viktigare är att vi måste

inse att en fungerande ansvarsmuseiroll förutsätter att de övriga museerna får ett inflytande över planeringen. Vi tror att Nordiska museet är det enda av ansvarsmuseerna som till fullo insett detta och rättat sin planering därefter. Mycket beror det på att Nordiska museet kan bygga på erfarenheterna från SAMDOK, som i tio år lärt oss hur samverkan mellan museerna måste gå till.

Nu förbereds motsvarande samverkansföretag med museerna på andra områden. Under bildande är en liknande samorganisation för museernas dataverksamhet, också den knuten till Nordiska museet. Kulturrådet har också framfört önskemål om att Nordiska museet bör inrätta ett centralt fotosekretariat för museernas fotoverksamhet.

När det gäller barn- och ungdomsverksamhet släpar museerna långt efter utvecklingen inom bibliotek, teater och musik, där barnverksamhet sedan länge drivs i mycket större skala och med större mångsidighet. Det är därför Nordiska museet har beslutat att avsätta resurser för inrättandet av Barn- och ungdomssektionen (BUS). Avsikten är att sektionen ska försöka samla dem som sysslar med barnverksamhet vid de svenska museerna till gemensamma ansträngningar att utveckla den och för gemensamma kontakter med berörda organisationer och myndigheter.

Planerna för barnverksamheten är ett exempel på ansvarsmuseets huvuduppgift, att vara språkrör

Den stora hallens möjligheter tillvaratogs på ett suveränt sätt när Carl Malmsten-utställningen byggdes sommaren 1988. Foto Mats Landin.

och talesman för alla museer inom ämnessektorn, i Nordiska museets fall för landets kulturhistoriska museer. Det har länge varit ett problem för museerna att det inte har funnits någon sådan gemensam talesman, fränsett inom kulturminnesvärden, där riksantikvarieämbetet alltid har fungerat som vägröjare för verksamheter över hela landet. Museerna har saknat en institution som genom samverkan med centrala organisationer och myndigheter har kunnat bana väg för en motsvarande samverkan mellan lokala museer och deras motsvarigheter i län och kommuner.

Andra exempel på ansvars-
museiuppgifter som ingår i Nordiska museets planering är kurs- och konferensverksamhet för landets museer, och utgivning av handböcker och kunskapsöversikter inom de kulturhistoriska museernas verksamhetsområden. En viktig uppgift är också att hålla de mindre, allmänpraktiserande museerna med specialkunskap.

Nordiska museet kommer också att försöka samverka med andra museer när det gäller gemensamma dokumentationsföretag och utställningar, med vandringsutställningar från Nordiska museet ute i landet och med möjlighet för andra museer att visa utställningar i Stockholm och Nordiska museet.

När det gäller utställningar står museerna inför en spännande utmaning. Mycket tyder på att behovet av kultur och historia kommer att öka avsevärt under 1990-

talet. De utgångspunkter man hittills har haft för samhällsplaneringen med statistik, hårdfakta och framskrivning av trender, håller inte längre. Allt mer och mer märker man behovet av ett längre tidsperspektiv, ett behov av förståelse för själva förändringsförloppet, av bättre förståelse för de känslor och idéer som styr människornas handlande. Det är alldeles uppenbart att man kommer att behöva de kulturhistoriska museerna mycket mera än förut – om vi från museerna kan visa vad vi förmår att bidra med.

Här har Nordiska museet nyckelrollen. Nordiska museet är inte bara det största museet. I Nordiska museet finns den scen där verksamheten kan gå av stapeln – Nordiska museets stora hall, en fullkomligt unik lokal för stora utställningar och stora evenemang som kan få den publiktillströmning, debatt och uppmärksamhet som behövs.

Men; i dagsläget har Nordiska museet inte pengar till en enda ny utställning, än mindre för att ta hallen i bruk. Den bittra sanningen är att samtidigt som Nordiska museet planerar för framtiden, så har vi uppdragat att det redan när förändringsarbetet började fanns ett budgetunderskott, som är så stort att museet måste få ytterligare ekonomiska tillskott av den statliga huvudmannen. Alternativet är massavskedanden och kanske stängning. Men vi har förutsett att det måste komma en lösning, även om beskedet kanske dröjer ytterligare en tid.

Känn dig själv

Det saknas således ännu ekonomiska medel för den planerade verksamheten. Men det finns annat att bygga på. Vi har personalens entusiasm och framåtanda. Vi har byggnaden och samlingarna. Och därtill har vi något mera, det som vi på Nordiska museet brukar kalla "historien i väggarna". Man kan nästan tala om ett kärleksförhållande till museet, dess traditioner och möjligheter, som håller entusiasmen vid liv och som visar en väg mellan gammalt och nytt. Det är en styrka som bara den som har arbetat inom Nordiska museet kan känna. Jag, som arbetat inom flera museer,

upplever den mycket starkt, som en kraft som skiljer Nordiska museet från andra arbetsplatser.

Nordiska museet ger sina vänner och anställda förmånen att verka för en institution med unika traditioner och unik identitet. Det är inte den sämsta utgångspunkten för en ljusnande framtid. Ett mål i förnyelsearbetet har därför varit att på alla punkter stärka denna identitet och lyfta fram den. Därför har vi också beslutat att återta Nordiska museets gamla motto, och återgå till det som är kärnan i museets uppgift, och som ska vara det man möter på vårt brevpapper och i vår verksamhet: KÄNN DIG SJÄLV.

